

PRUTHENIA

TOM IV

Olsztyn 2009

Балтия в эпоху викингов. Сборник докладов. 1-й Балтийской археологической конференции, ред. В. И. Кулаков, Калининград 2007, ss. 131.

Ziemia dawnych Prusów miała to wielkie dziejowe nieszczęście, iż została sztucznie podzielona na mocy traktatów po II wojnie światowej. Fakt ten wpłynął negatywnie, poza innymi sferami życia mieszkańców tej ziemi, na rozwój badań historycznych i archeologicznych poświęconym autochtonicznym mieszkańcom Prus. Z uwagi na zasłóci historyczne i polityczne dzielące dwa światy naukowe – polski i rosyjski, nie można mówić o bezproblemowej i płynnej wymianie rezultatów naukowych badań. Co do konieczności owej wymiany, nikt z pewnością nie ma wątpliwości. Z uwagi na to pragnę przedstawić pokłosie i Bałtyckiej Konferencji Archeologicznej, odbytej w Kaliningradzie w dniu 25 stycznia 2007 r., którym jest publikacja, będąca zbiorem konferencyjnych wystąpień.

We wstępie autorstwa W. I. Kułakowa (przewodniczącego komitetu organizacyjnego konferencji i redaktora naczelnego) możemy przeczytać, iż konferencja ta jest próbą powrotu do idei stworzenia cyklu, corocznych spotkań naukowych poświęconych sprawozdawczości i analizie badań archeologicznych z Obwodu Kaliningradzkiego. Przy okazji dowiadujemy się od autora wstępu, iż dotychczasowa formuła z lat 2005 i 2006 nie zdała egzaminu z uwagi na przewagę wystąpień historiograficznych, nad archeologicznymi¹.

Na odwrocie strony tytułowej, w krótkie notce, możemy przeczytać, iż jest to pierwsza w historii badań naukowych w południowo-wschodnim rejonie Bałtyku naukowa konferencja, stawiająca sobie za cel prezentowanie rezultatów badań i studiów nad historią Prus z różnych epok. Zapewne autorzy pisząc o „*pierwszej w historii konferencji*” mieli na myśli Obwód Kaliningradzki, gdyż w Polsce wcześniej powstała inicjatywa konferencji poświęconej historii Prus. Mowa tu o interdyscyplinarnej konferencji *Colloquia Baltica*, poświęconej historii i kulturze

¹ В. И. Кулаков, *Введение*, [w:] *Балтия в эпоху викингов. Сборник докладов. 1-й Балтийской археологической конференции*, ред. В. И. Кулаков, Калининград 2007, s. 2.

Bałtów, która po raz pierwszy odbyła się w 2004 r., następna w 2006 r. i kolejna planowana na r. 2008.

Omaiwany tu zbiór zawiera w sobie dziesięć dość krótkich (średnio ok. 6 stron), głównie archeologicznych referatów, podejmujących różne aspekty dziejów Prus plemiennych. Spośród opublikowanych w zbiorze wystąpień wyodrębniłem (na potrzeby niniejszego omówienia) dominujące wątki wokół których oscylują tematy referatów. Owe wiodące wątki to zagadnienia związane z: pruskim ubiorem i jego rekonstrukcją; uzbrojeniem i wyposażeniem pruskiego wojownika. Są też pojedyncze artykuły poruszające odmienne zagadnienia. Omawiając poszczególne referaty zastosuję przytoczony tu podział tematyczny.

Tom otwiera (nie licząc wstępu) artykuł rosyjskiego archeologa W. I. Kułakowa (В. И. Кулаков, *Реконструкция убора обитателей Янтарного берега в V–XIII вв. и.э.*). Autor koncentruje swoją uwagę na metodzie rekonstrukcji ubioru pruskiego, nie podejmuje natomiast w zasadzie tematu stroju Prusów, czego można by się spodziewać po tytule wystąpienia. W artykule znajdziemy omówienie podstawowych źródeł przydatnych do rekonstrukcji, analizę dotychczasowych prób rekonstrukcji i postulaty metodologiczne, będące próbą stworzenia zasad, czy też może procedur, rzetelnej metody rekonstrukcji ubioru Prusów na podstawie znalezisk archeologicznych i innych źródeł. Podkreśla w tym miejscu fakt ograniczonej możliwości rekonstrukcji niektórych elementów stroju (tkaniny i skóry), co wynika ze specyfiki gleb, których wysoka zasadowość nie pozwala zachować się materiałom organicznym (poza nielicznymi wyjątkami). Elementy stroju pruskiego omawiane są jedynie na marginesie krytyki rekonstrukcji stroju.

Do problematyki rekonstrukcji stroju nawiązują dwa następne referaty wygłoszone na sesji. N. A. Ziborjewa w swej pracy poświęconej wyrobowi tkanin w północnej Europie w IX–XI w. (Н. А. Зиборева, *Изготовление тканей в Северной Европе в IX–XI вв.*). Jak pisze autorka, jej praca jest próbą rekonstrukcji technologicznego procesu wyrobu tkanin w oparciu o skandynawskie dane archeologiczne i w nawiązaniu do nielicznych znalezisk archeologicznych z terenu dawnych Prus. Krok po kroku czytelnik jest wiedziony przez poszczególne etapy wyrobu tkaniny: przygotowanie materiału na nici z włókna roślinnego (pokrzywy, konopie, len), lub z wełny; przedzenie nici. Przygotowanie tkaniny mogło się odbywać, wedle autorki, przez tkanie, dzianie igłą lub szydłem, robienie na drutach.

Kolejnym tematem poświęconym tkaninom, a dokładniej technikom ich barwienia, stosowanym przez Prusów jest referat J. D. Raimkułowej i M. I. Sjemjenickiego (Ю. Д. Раимкулова, М. И. Семеницкий, *Раститель-*

ные красители. Технология окраски тканей на Самбии в IX–XI вв). Autorzy zmierzali się z ciekawym zagadnieniem, dotychczas mało zbadanym. Próba ta przyniosła dość interesujące rezultaty. Do swych badań autorzy wykorzystali źródła archeologiczne (bałtyjskie i skandynawskie), etnograficzne i rezultaty badań laboratoryjnych (odtworzenie procesu barwienia). Na tej podstawie udało się stworzyć listę trzydziestu roślin z rejonu dawnych Prus, które mogły być wykorzystywane do barwienia tkanin. Badacze odtworzyli także metodę pozyskiwania barwników różnych kolorów z poszczególnych części roślin i dawną technologię barwienia oraz sposoby utrwalania kolorów na różnych tkaninach. Wydaje się, że powyższe dwa artykuły, z uwagi na swą rzeczowość, są cennym wkładem w rekonstrukcję ubioru autochtonicznych mieszkańców Prus.

Drugi z wyróżnionych wcześniej wątków w omawianym zbiorze dotyczy problematyki wojskowości. To zagadnienie poruszają trzy prace: В. В. Гулюкин, *Реконструкция внешнего вида прусских дружинников X вв. [по материалам прусской и скандинавской археологии]*; А. И. Либенштейн, *Древние шлемы, найденные в земле пруссов*; И. Г. Иванов, *Секуры типа J. P. M из могильника Лаптай/Муромское*.

Referat W. W. Guljukina poświęcony jest rekonstrukcji ubioru i wyposażenia pruskiego woja. Dokonuje tego w oparciu o wykopaliska w kompleksie cmentarzyska kurhanowego wraz z osadą – Kaup i cmentarzyska Irzekapinis. Niedostatki archeologii bałtyjskiej, w szczególności braki tkanin, autor uzupełnia źródłami wikińskimi (stanowisko archeologiczne Hedeby w Szlezwiку-Holsztynie). Na rekonstruowany ubiór wojownika składa się: spodnia i wierzchnia koszula, spodnie, pas, płaszcz, skarpety, owijacze nóg, buty. W zakres omawianego uzbrojenia wchodzi: włócznia, miecz, topór, oszczep, łuk, hełm, tarcza. Wszystko to dość szczegółowo opisane z przedstawieniem różnych wariantów sposobów wykonania, rodzajów materiałów i opisem konstrukcji. Pewną wątpliwość wzbudza fakt, iż Guljukin oparł swój wywód bazując w głównej mierze na znaleziskach z dwóch stanowisk archeologicznych (trzecie – Hedeby – tylko jako pomocnicze). Na podstawie tak wąskiej bazy źródłowej autor buduje obraz wojownika dla całych Prus plemiennych. Brak choćby krótkich wzmianek odnoszących się do znalezisk z innych części Prus, które uwiarygodniłyby poczynioną rekonstrukcję, jako rekonstrukcję „ogólnopruską”.

Zagadnienie uzbrojenia znajduje swoje rozwinięcie w artykule poświęconym pruskim hełmom autorstwa A. I. Libenszteina. Jest to dość szczegółowa analiza pięciu hełmów znalezionych w Prusach. Opisuje konstrukcje hełmów, miejsce ich znalezienia i na tej podstawie dokonuje próby datowania znalezisk. Cztery hełmy datuje na „epokę wikingów”,

jeden określa jako niemożliwy do datowania. Owe cztery hełmy z uwagi na bogate zdobienia, zdaniem autora, wskazują na wysoką rangę społeczną ich posiadaczy. Omawiając pochodzenie hełmów, autor dla trzech z nich dostrzega wschodnioeuropejską proveniencję, prawdopodobnie ruską. Jednak ustalenia dotyczące budowy i pochodzenia hełmów nie odbiegają od ustaleń Kułakowa. Artykuł ten ważny jest jednak o tyle, że zbiera w jednym miejscu najważniejsze informacje o omawianych hełmach i dokonuje ich analizy.

Kolejny referat, autorstwa I. G. Iwanowa, poświęcony jest toporom typu „M” (według typologii Jana Petersena). Topór, kojarzony głównie z narzędziem pracy gospodarczej, a nie narzędziem walki i oznaką statusu wojownika, nie znalazł dotychczas wśród badaczy tak dużego zainteresowania jak miecz. Tak twierdzi I. G. Iwanow i próbuje nadrobić owe „zaległości”. W swoim referacie udowadnia „wysoki status” topora wśród broni średniowiecznych, powołując się na przykłady z tradycji skandynawskich i – powiązanych z nimi – wareskich. Niestety większą część wywodu zajmuje wykaz inwentarza z cmentarzyiska Laptau/Muromskoje, w którym sporadycznie występują rzeczony topory typu M. Zdaniem autora przywołany inwentarz wskazuje na pruską proveniencję cmentarzyiska Laptau/Muromskoje. Przy czym nie wiadomo w jaki sposób wniosek ten łączy się z problematyką tytułowych toporów. Autor poświęca rzeczonym toporom zbyt mało uwagi, na tyle mało, iż niezrozumiałym staje cel nadania artykułowi takiego tytułu. Jedynie zestaw trzynastu rycin jest ściśle powiązany z tytułem.

Na tle powyżej wymienionych trzech artykułów, niezwykle interesująco i rzeczowo, wypada praca J. A. Tjurina poświęcona końskim pochówkom (E. A. Тюрин, *Конские захоронения в Пруссии в эпоху викингов*). Tjurin ukazuje i omawia zmiany, jakie zachodzą w pochówkach końskich na ziemiach pruskich w wiekach od V do XIII i ich wpływ na tradycje litewską. Autor przedstawia procentowe zależności, (z uwzględnieniem czasu i regionu) między pochówkami woja z koniem i samego konia. Na podstawie inwentarzy grobowych szczegółowo opisuje typy strzemion, wędzideł i ogłowi (uzd), wraz ze sposobami zdobień, wykończenia i konstrukcji poszczególnych elementów. Mniej uwagi autor poświęca siodłom i innym elementom rzędu końskiego. W podsumowaniu Tjurin podkreśla, iż należy uznać wczesnośredniowieczne, pruskie pochówki końskie jako odmienne i o dużej dozie indywidualności na tle pozostałych końskich pochówków bałtyjskich.

Zagadnieniem osad i grodzisk na terenie Prus zajął się W. W. Plitin (В.В. Плитин, *Поселения эпохи викингов на территории исторической Пруссии*). Autor połowę artykułu poświęcił na wprowadzenie. Przybliży

zatem: historię badań grodzisk przez archeologów niemieckich, litewskich i rosyjskich, zaznajamiając jednocześnie z różnymi typologiami grodzisk, tworzonymi przez ich badaczy. Następnie dokonuje wykazu 107 stanowisk (grodzisk i osad) poszczególnych typów (według typologii Kułakowa), skupiając się wyłącznie się na terenie Sambii (wzdłuż wybranych odcinków wybrzeża) i wzdłuż rzek: Nogat, Pisa, Węgorapa, Pregoła, Szyszupa i Niemen. Jak wynika ze słów autora, wybór tych regionów poddyktowany był faktem, iż głównie w tych rejonach skupiało się osadnictwo epoki Wikingów. Wydaje się, iż praca ta nie wnosi nic nowego. Z przypisów i bibliografii można wnosić, iż W. W. Plitin posiłkował się jedynie pracami W. I. Kułakowa, na podstawie których wymienia wszystkie 107 stanowisk.

Czym żywili się mieszkańcy dawnych Prus? Na to pytanie próbuje odpowiedzieć w swym artykule N. A. Samoszko (Н. А. Самошко, *Чем питались в Древней Пруссии?*). W oparciu o szereg źródeł archeologicznych i etnograficznych: bałtyjskich i skandynawskich, Samoszko dość interesująco (choć w skrótovej formie) kreśli obraz pruskiego stołu. Dowodzi, iż z uwagi na naturalne warunki, Prusowie zajmowali się głównie hodowlą bydła i łowiectwem, w mniejszym stopniu uprawą roli. Wśród zwierząt, na które głównie polowano i łowiono wymienia: tury, tarpany, jelenie, łosie, sarny, dziki, żubry, ryby różnego gatunku (morskie, słodkowodne) i szare foki. W przydomowych zagrodach hodowano domowe ptactwo, kozy, świnie, krowy. Wśród zbóż uprawnych wymienia pszenicę, jęczmień, owies i proso. W jadalospisie znajdowały się też warzywa, owoce, runo leśne i miód.

Ostatnim z wymienianych artykułów jest praca W. J. Kurczienka (В. Ю. Курченко, *Геоморфологическая и литодинамическая характеристика северной части Самбийского полуострова в ретрос-пекции*). Przedstawia ona etapy kształtowania się Morza Bałtyckiego i brzegu Półwyspu Sambijskiego. Opisywane procesy geologiczne trwały w przedziale od 13 tys. do 3 tys. lat temu. Wprawdzie praca dość mocno odległa tematycznie od pozostałych artykułów, lecz wpisująca się w interdyscyplinarny schemat badania historii. Ukazuje wszak procesy, które były (i nadal są) jednym z determinantów życia miejscowej ludności.

Na zakończenie warto powiedzieć nieco o edytorsko-wydawniczej stronie tego zbioru wystąpień. Zbiór liczy 129 stron, wielkością zbliżonych do formatu B6. Jak już wspomniałem na początku, jeden artykuł liczy średnio 6 stron. Każdy z referatów opatrzonej jest rycinami czarnobiałymi (łącznie 94 ryciny). Niestety jakość techniczna owych rycin pozostawia wiele do życzenia. Również tekst nie jest wolny od wad. Zbyt duża

ilość „nedoróbek” edytorskich i błędów redakcyjnych bardzo przeszkadza w odbiorze publikacji.

Mimo szeregu niedociągnięć natury edytorsko-wydawniczej i faktu, iż niektóre z artykułów odbiegają swą treścią od tytułów, pozycja ta zasługuje na uwagę (a przynajmniej niektóre z omawianych referatów). Należy wszak mieć na względzie cel jaki stawiają sobie twórcy i fakt, iż jest to pokłosie pierwszej (w nowej formie) konferencji.

Marek Pacholec

PRUTHENIA

Tom IV

Towarzystwo Pruthenia
Ośrodek Badań Naukowych
im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie

Olsztyn 2009

PRUTHENIA

Pismo poświęcone Prusom i ludom bałtyjskim

Rada Naukowa: Wiesław Długokęcki, Kazimierz Grążauski,
Jacek Kowalewski, Wojciech Nowakowski

Redagują: Grzegorz Białuński (redaktor), Mirosław J. Hoffmann,
Marek Pacholec (sekretarz), Bogdan Radzicki (zastępca redaktora),
Ryszard Sajkowski, Joachim Stephan

Tłumaczenie streszczeń i spisu treści: Joachim Stephan

Przygotowanie do druku i projekt okładki: Marek Pacholec

ISSN 1897-0915

Towarzystwo Pruthenia

Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie

Adres Redakcji: 10-402 Olsztyn, ul. Partyzantów 87, Dom Polski

PRUTHENIA

Band IV

Zeitschrift für Geschichte und Kultur der Preußen
und der baltischen Völker

Verein „Pruthenia”

Wojciech-Kętrzyński-Forschungszentrum in Olsztyn

Wissenschaftlicher Beirat: Wiesław Długokęcki, Kazimierz Grażauski,
Jacek Kowalewski, Wojciech Nowakowski

Redigiert von: Grzegorz Białuński (Redakteur), Mirosław J. Hoffmann,
Marek Pacholec (Sekretär), Bogdan Radzicki (stellvertretender Redakteur),
Ryszard Sajkowski, Joachim Stephan

Übersetzung der Zusammenfassungen
und des Inhaltsverzeichnisses: Joachim Stephan

Vorbereitung zum Druck und Umschlagentwurf: Marek Pacholec

Olsztyn 2009

I N H A L T S V E R Z E I C H N I S

Bogdan Radzicki, <i>Von der Redaktion</i>	5
 I. Studien und Artikel	
Jerzy Kolendo, <i>Die Gebiete im südöstlichen Ostseeraum in antiken Quellen</i>	11
Wojciech Nowakowski, <i>Aus der Problematik der baltisch-skandinavischen Kontakte in der Epoche der römischen Einflüsse</i>	43
Adam Cieśliński, <i>Die Wielbark-Kultur an Alle, Passarge und oberer Drewenz</i>	87
Marek F. Jagodziński, <i>Das Problem der Anwesenheit der Skandinavier im Weichselmündungsgebiet im frühen Mittelalter</i>	117
Rafał Simiński, <i>Die preußischen Lande im Licht ausgewählter Denkmäler der mittelalterlichen dänischen Historiographie (bis zu Beginn des 14. Jh.)</i>	193
 II. Materialien und Quellen	
Robert Klimek, <i>Das Auftreten von Dirhams und ein Versuch der Rekonstruktion der Wege ihrer Verbreitung auf dem Gebiet der preußischen Stämme im 8.-10. Jh.</i>	215
Jerzy Marek Łapo, <i>Zur Schwedenschanze. Echos der Schwedenkriege in den historischen Volkserzählungen und die Flurnamen in den ehemaligen preußischen Gebieten</i>	241
 III. Polemiken und Diskussionen	
Grzegorz Białuński, <i>Über die Besiedlung des Löbauer Landes in der Vorordenszeit im Lichte der toponomastischen und schriftlichen Quellen</i>	289

IV. Rezensionen und Besprechungen

- Pogranicze trzech światów. Kontakty kultury przeworskiej, wielbarskiej i bogaczewskiej w świetle materiałów z badań i poszukiwań archeologicznych [Grenzgebiet dreier Welten. Kontakte der Przeworsk-, Wielbark und Bogaczewo-Kultur im Licht der Forschungsmaterialien und der archäologischen Untersuchungen]* (Jerzy M. Łapo). 323
- Kultura bogaczewska w 20 lat później [Die Bogaczewo-Kultur nach 20 Jahren]* (Cezary Sobczak). 327
- Baltija w epohu Wikingow [Das Baltikum in der Wikingerzeit]* (Marek Pacholec). 331

V. Berichte und Ankündigungen

- A. Dobrosielska, S. Szczepański, *Bericht über die wissenschaftliche Konferenz „Interdisziplinäre Begegnungen mit der Geschichte und Kultur der Balten – Colloquia Baltica III“, Allenstein-Elbing 8.–10. Oktober 2008.* 339

S P I S T R E Ś C I

Bogdan Radzicki, <i>Od redakcji</i>	5
I. Studia i artykuły	
Jerzy Kolendo, <i>Ziemia u południowo-wschodnich wybrzeży Bałtyku w źródłach antycznych</i>	11
Wojciech Nowakowski, <i>Z problematyki kontaktów bałtyjsko-skandynawskich w okresie wpływów rzymskich</i>	43
Adam Cieśliński, <i>Kultura wielbarska nad Łyną, Pasłęką i górną Drwęcą</i>	87
Marek F. Jagodziński, <i>Zagadnienie obecności Skandynawów w rejonie ujścia Wisły we wczesnym średniowieczu</i>	117
Rafał Simiński, <i>Ziemia pruska w świetle wybranych zabytków średniowiecznej historiografii duńskiej (do początku XIV wieku)</i>	193
II. Materiały i źródła	
Robert Klimek, <i>Występowanie dirhamów oraz próba rekonstrukcji dróg ich rozprzestrzeniania się na obszarze plemion pruskich w VIII-X wieku</i>	215
Jerzy Marek Łapo, <i>Wokół szwedzkiego szańca. Echa wojen szwedzkich w ludowych podaniach historycznych i mikrotoponimii na obszarze dawnych ziem pruskich</i>	241
III. Polemiki i dyskusje	
Grzegorz Białuński, <i>O zasiedleniu ziemi lubawskiej w okresie przedkrzyżackim w świetle źródeł pisanych i toponomastycznych</i>	289
IV. Recenzje i omówienia	
<i>Pogranicze trzech światów. Kontakty kultury przeworskiej, wielbarskiej i bogaczewskiej w świetle materiałów z badań i poszukiwań archeologicznych (Jerzy M. Łapo)</i>	323
<i>Kultura bogaczewska w 20 lat później (Cezary Sobczak)</i>	327
<i>Baltija w epohu Wikingow (Marek Pacholec)</i>	331

V. Sprawozdania i komunikaty

- Alicja Dobrosielska, Seweryn Szczepański, *Sprawozdanie z konferencji naukowej: „Interdyscyplinarne Spotkania z Historią i Kulturą Bałtów – Colloquia Baltica III”, Olsztyn-Elbląg 8-10 października 2008 roku.* 339